

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 947.7.Іст. Укр.

Т.Ю.Люта *

ЗЕМЕЛЬНА ВЛАСНІСТЬ І СТАТУС БРАТСЬКОГО БОГОЯВЛЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ/КОЛЕГІЇ (ДО 400-ЛІТТЯ ЗАСНУВАННЯ КИЇВСЬКОГО БРАТСТВА ТА ШКОЛИ)

Розглядається історія виникнення та розвиток землеволодіння Київського Братського монастиря й колегіуму впродовж перших ста років їхнього існування. Порівняно з давньоруськими фундаційними правами київських монастирів братство у цей час лише починало створювати свій маєтковий фонд. Розглянуто способи та юридичні шляхи накопичення інституційної земельної власності, яка в певний спосіб вплинула й на статус колегії/академії. Ювілейний привід спонукав до пошуку оригіналів надавчих документів, які представлено у вигляді реєстрів.

Ключові слова: Київське братство, колегія, академія, землеволодіння, двір, привілей, універсал, грамота.

Дослідники неодноразово цікавилися питанням статусу Києво-Могилянської академії¹, однак щоразу з'ясування юридичних складових цього процесу «загрузало» в документах на право земельної власності братства та монастиря. На перший погляд, проста історія накопичення маєтностей цією новою порівняно з давньокнязівськими монастирями київською інституцією не викликає особливих питань. Але уважне простеження появи в монастирському архіві кожного документа, а з ним і маєтків, дає уявлення про характер цього утворення та механізми його культурного й політичного функціонування.

Як відомо, фундація Київського братства та Братського монастиря припадає на 15 жовтня 1615 р., дату, зазначену у відомій дарчій дружини мозирського маршалка Степана Лозки – Гелжбети-Анни (Галшки) Гулевичівни².

* Люта Тетяна Юріївна – кандидат історичних наук, заступник генерального директора Музею історії Києва з наукової та фондової роботи
E-mail: lutagen@gmail.com

¹ Одна з показових праць: Хижняк З. Києво-Могилянська академія: Правовий статус (1615–1819 рр.) // Наукові записки НаУКМА. – Т.3: Історія. – К., 1998. – С.97–106.

² Перше видання: Описание Киево-Софийского собора и Киевской иерархии: с присокуплением различных грамот и выписок, объясняющих оное, а также планов и фасадов Константинопольской и Киевской Софиевской церкви и Ярославова надгробия. – К., 1825. Текст дарчої опубліковано митрополитом Євгенієм (Болховітіновим) у «Присокуплениях».

За текстом документа, місце розташування подарованого двору локалізується доволі точно між подільськими топографічними реаліями того часу: на шляху «от ринку ку Днепрови», між дворами київського війта Василя Ходики Креницького (відомої в місті особи, власника багатьох дворів, комор і «пляців» на Подолі)³ та міщан Криштофа Золотаря й Петра Нечая (паралельні дворові Ходики); із третьої сторони двір Гальшки межував «від ринку – двір Соленка» і четверта його межа була «тилом у тин» двору «небожчика Федора Миткевича». Таким чином, можна визначити територію, де виникло Київське братство – між приватними шляхетськими та міщанськими дворами київського Подолу.

Ілюстр. 1
Реконструкція розміщення двору
Гальшки Гулевичівни за текстом дарчої
(графічне виконання Д.Вортмана)

Підтвердження цієї даровизни королем у 1629 р.⁴ визначило статус самої подарованої землі для братства як «шляхецкое юриздиции на братство регули Василя Великого». Коментарі публікаторів та дослідників щодо цих двох документів самі по собі варті уваги як зразки дослідницьких методів. Зокрема редакторські правки⁵ митрополита Євгенія (Болховітінова), першого публікатора дарчої, свідчать про специфічну, на межі фальсифікації, репрезентацію тексту: «[...] якосе здавна тотъ домъ (виправлено рукою митрополита з «дворъ»⁶ – Т.Л.) съ пляцомъ и зо всимъ на все мелъ и теперъ мает». До політичних методів можна віднести зауваження та сумнів Д.Зубрицького про автентичність

королівського підтвердження 1629 р. Гальшчиної даровизни лише на підставі конфесійних міркувань⁷. Усі ці обставини не сприяли процесу вивчення історії Київського братства, школи та академії. Жодному з дослідників XIX – початку XX ст., попри величезну кількість праць, так і не вдалося ані опублікувати повний корпус її документів, ані написати історії без конфесійних упереджень. Показовими у зв'язку з цим стали тексти історії академії кінця XVII – початку XVIII ст. професорів М.Петрова та С.Голубева, Ф.Титова – Мазепине могилянське відродження там просто не згадане⁸.

³ Про нього докл. див.: Антонович В.Б. Киевские войты Ходыки // Киевская старина. – 1882. – Т.1. – С.185–220.

⁴ Российский государственный архив древних актов. – Ф.389. – Кн.211. – Л.27–27 об.

⁵ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. – Ф.301 (ЦАМ). – №220. За старою нумерацією: арк.143–149 зв., за новою: арк.72–75 зв.

⁶ Від цього часу походить легенда про Гальшчин дім (див.: Там само. – Арк.74).

⁷ Див.: Журба О.І. Київська археографічна комісія: 1843–1921. – К., 1993. – С.148. Лист Д.Зубрицького до М.Максимовича від 1845 р.: «Що стосується документів, я сумніваюсь у справжності грамоти Сигізмунда III [...]. Від 1610 до 1630 року відбувалося найбільш жорстоке гоніння на церкву православну, Сигізмунд був непримиренним її ворогом, тож як би це він видав привілей для «братства религии грецкой», такої для нього ненависної».

⁸ Петров Н. Киевская академия во второй половине XVII в. – К., 1895. – 171 с.; Голубев С. Киевская академия в конце XVII и начале XVIII ст. – К., 1901. – 108 с. Перевидана в Києві

Дослідження у ХХ ст. історії братства, зокрема Я.Ісаєвича та З.Хижняк, котрі йшли шляхами історіографії ХІХ ст., мало що додали до загальних відомостей про академію раннього часу. Наріжним каменем дискусії про початок Могилянки між сучасними істориками⁹ є проблема пошуку оригіналу дарчої Гулевичівни та його копій ХVІІ–ХVІІІ ст. Висновок, до якого спонукає дослідження цього питання, один: пізніші копії й опубліковані редакції свідчать про її сурогатне походження¹⁰. Принаймні до такого визначення спонукає текстологічний аналіз цього документа, а також абсолютно очевидний анахронічний факт згадки в тексті 1615 р. реалій 1620 р.: надання ставропігії Богоявленському братству та ректорство Ісаї Купинського, явного «співтворця» цього акта або його «редактора».

Другою проблемою щодо заснування Київського братства є наявність більш раннього його датування: 1594–1596 рр. Аргументом на користь цього слугувала купча, оригінал якої не зберігся (принаймні досі не виявлений), про продаж київським зем'янином Андрієм Обухом та його дружиною Наталією Сверщовською в 1594 р. «дворового места Сверчековское [...], которое дворовое место против дворов киевских мещанина Сидора и Телепника, а сеножать на оболоньи прозиванием Сверщовская издавна ку тому дворовому месту належит: за тридцать коп литовских». Ця купча є складовою більш пізньої академічної підтверджувальної грамоти царів Івана та Петра Олексійовичів від 11 січня 1694 р.¹¹ з перерахуванням усіх наявних на той час маєтків колегії й документів на них. Згадка про купчу була додатковим аргументом для багатьох дослідників ще в ХІХ ст. вважати початком братства в Києві ХVІ ст. Професор С.Голубев опублікував остаточний «вердикт» у справі раннього датування історії братства¹².

Цікава деталь царської грамоти – тут поряд підтверджувалися у власності монастиря двори, згадані в дарчій Гулевичівни як сусідні: «Креницкий, Митковской» та декілька інших. Особливо дивна та обставина, що двір Василя Ходики Креницького опинився у володінні монастиря відразу після козацьких війн, а верхні церкви Воздвиженська та Трьохсвятительська разом з їхніми землями – після вбивства уніатського священника Івана Юзефовича, пароха

2003 р. праця Ф.Титова «Императорская Киевская духовная академия 1615–1915» (більше відомо читачам за українською назвою «Стара вища освіта в Київській Україні: ХVІ–ХІХ ст.»), «доповнена» В.Ульяновським, мало що додала до традиційної синодальної історії Києво-Могилянської академії.

⁹ Докл. див.: Люта Т. Дарча Гальшки Гулевичівни Київському братству: історіографічний аспект // Київська академія. – Вип.4. – К., 2007. – С.20–29; *Її ж.* Дарча Гальшки Гулевичівни Київському братству: джерела, інтерпретації, актори // Там само. – Вип.5. – С.6–24; *Її ж.* Інша Гулевичівна чи двійник? // Там само. – Вип.8. – С.7–14.

¹⁰ Літературу див.: Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.VІІ: Козацькі часи – до року 1625. – К., 1995. – С.584–585.

¹¹ Перша публікація: Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов (далі – Памятники...). – Т.2. – К., 1897. – С.292.

¹² Голубев С. Древние и новые сказания о начале Киевской академии (К вопросу о том, может ли Киевская академия в 1899 г. праздновать трёхсотлетие своего существования) // Киевская старина. – 1885. – Кн.1. – С.85–116. Сучасний прихильник такого датування початку Київського братства – аргентинська дослідниця вірменського походження Н.Тер-Григорян-Дем'янюк (основні праці викладено на сайті: www.criteriocristiano.com).

Василівської (Трьохсвятительської) церкви козаками на початку 1625 р.¹³ було відібрано в унійної адміністрації Київської митрополії. Важко уявити, що згадані двори могли бути проданими або подарованими власниками за життя, оскільки їхня політична та релігійна орієнтації були цілком протилежними православній партії. Ще в дарчій Гулевичівни згадувався покійним її сусід Федір Миткевич – його двір також підтверджується царями як власність монастиря. Інші дворища – Созоновське, Осаковське, – очевидно належали Созонові Балиці та Янові Аксаку, колишнім київським бурмистрові та земському судді. Звільнені в такий спосіб дворища й церкви Воздвиження і Трьохсвятительська у Верхньому місті поклали початок великому земельному фонду монастиря/колегії та опануванню братством давньоруської князівської нерухомості, якої на початку його історії в нього не було. Крім того активне «прирошування» земельної власності католицьких інституцій Братським монастирем у результаті тих самих подій та пізніші придбання створили досить великий фонд для забезпечення життєдіяльності закладу. Вірогідно, про Василівську церкву та її володіння згадував у своєму листі від 3 травня 1659 р. переяславський полковник Василь Дворецький¹⁴:

«В Киеве и его грунтах находящиеся в Киеве и за Киевом будучие и все, сюда принадлежащее, как то: недавно чрезъ тамошнихъ ксензовъ заложенное, а теперь пустое село названное Мостыще надъ речкою Ирпинею, грунтъ ихъ увесъ з борами и речкою Которемъ, з млинами всеми целыми и попаленными на речке Которе въ томъ же грунте будучими, зо всеми пожитками належачими, который то грунтъ отцамъ Братцкимъ належачий починается отъ той же речки Ирпени, а кончается по озеро за селомъ Преваркою и за полями его въ полмиле въ бору ведле дороги Гостомской на Мостище идучое, будучого въ довжъ, а въ попререкъ – отъ Сирца речки просто черезъ боръ, отъ грунту церкви Василевское меское киевское, презъ того жъ Сагайдачного оуфундованное (тут і нижче курсив мій – Т.Л.), по речку Водицу въ попререкъ кончится, которая идетъ отъ Мощана грунту воеводсткого Выжгородского».

Можна припустити, тут ідеться про Василівську церкву, що була неподалік від Житнього торгу, але її земельні володіння не відомі. А от Василівській (пізніше – Трьохсвятительській) церкві у Верхньому Києві відповідали згадані в листі ґрунти від р. Сирець до р. Водиця. Ті території разом зі своїми «приналежностями» простежуються у власності цього храму на підставі привілеїв короля Владислава IV від 12 травня 1638 р.¹⁵ та 7 травня 1640 р., виклопотаних

¹³ Люта Т.Ю. Конфлікт навколо собору Святої Софії у Києві у першій половині XVII ст. // Die Union in Geschichte und Geschichtsschreibung: Versuch einer Zwischendilanz: Materialien des Internationalen Forschungsgesprachs der Stiftung Pro Oriente zur Brester Union: Drittes Treffen: Lviv, 21–23 August 2006. – S.196–197.

¹⁴ Цит. за: Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т.4. – Санкт-Петербург, 1863. – С.209.

¹⁵ Перша публікація: Памятники... – Т.2. – С.144.

Петром Могилою¹⁶. Ці хартії остаточно закріпили за Братським монастирем як традиційні давньоруські церковні володіння, так і маєтки пізніших надань, у тому числі згадана вище купча Андрія Обуха.

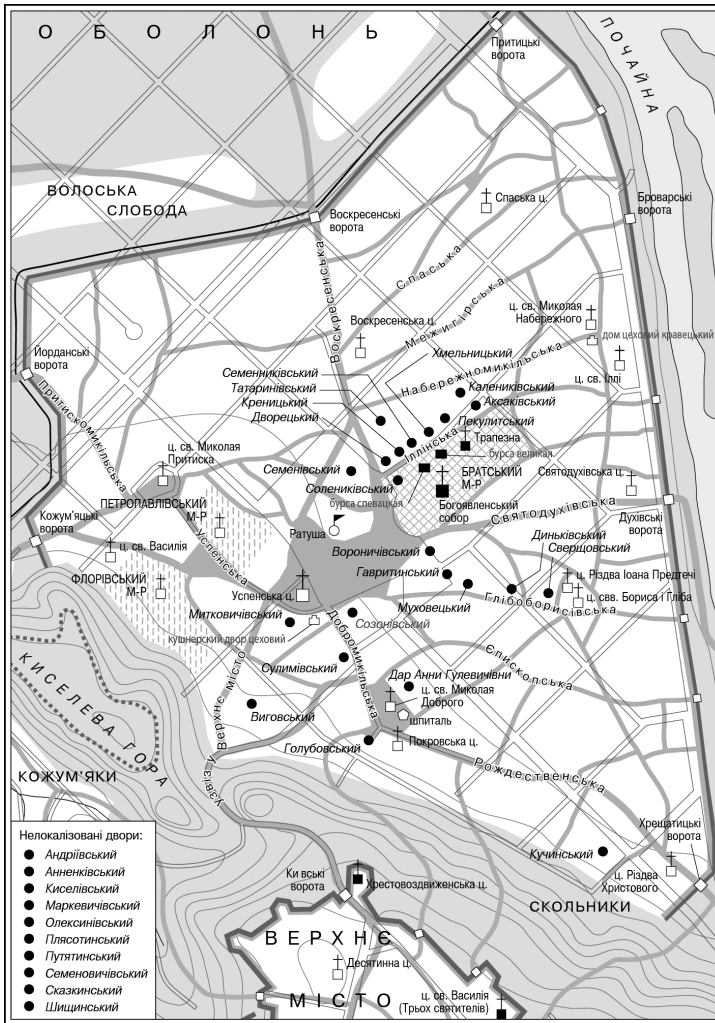
На прохання ігумена Ігнатія Оксеновича-Старушича, Воздвиженська (пізніше – Андріївська) та Василівська (Трьохсвятительська) церкви – як такі, що «через немалий час порожні залишалися, а потім перейшли до рук світських попів і привернені до приватної власності в ніщо обернені і до остатку знищені», – були узаконені за монастирем. Точної вказівки на локацію маєтностей цих церков королівські листи не подавали, однак у царській грамоті 1694 р. уточнювалися межі цих володінь на підставі документа 1593 р. (!):

«[...] который Рогъ Соколей имеетъ въ себе рубежъ – начать от кладовища дорогою до броду в Рутку, назад од того кладовища долиною в ручай Верхнего Клова, да ручаем у глубокую долину, лесом – на гору ку великой меже, великою межою ку стародавнему путищу в рощу Ляскову, путищем в Сторожевскую дорогу, по Секирки в Либедь; а по другой стороне за валом у Крепцатой Долины пашни Воздвиженська, особе в обрубе возле вала по обе стороны дороги. Грань той пашни лежитъ долиною, яругами, а кругом долины межею ку дороге тоже пришел рубеж; да за Ориненским провалом нива Воздвиженская у Кощавого Броду, две ниви на сей стороне Кощавца, а за Кощавим Бродом за Либедь ниви и борок ку рубежам, по дороге на Тесные Улице; поверх Либеди на Теремцах селище, ниви, сенокосы у моста по обе стороны дороги к церкви Воздвижения Честнаго и Животворящаго Креста Господня вечно. И в обрубе грань, лежатъ сверху вниз речки Борщовки лугами мокрыми, сочавинами, идучи дубровами к той же дороге, на той же стороне Борщовки: земля бортная, нивы, сенокосы вечно. В обрубе рубеж идет – по одной стороне речка Борщовка, а по другую сторону дорога Запольская давняя, да в луг глубокий, рубежем к Северце, Северкою к Борщовке речке к валу, где стояла старая церковь Воздвиженская, тут нива по обе стороны дороги по Яцкову межу».

Топоніміка згаданих місцевостей, поза сумнівом давньоруського походження, не може бути цілком реконструйована, а окреслена лише у загальних рисах.

Додатковим джерелом для встановлення володіння братства й монастиря з колегією землями цих церков стали царські грамоти часів гетьманування І.Мазепи. Від 1686 до 1709 рр. колегія та монастир отримали від царської й гетьманської влад юридичні дозволи на володіння як старими, так і новими територіями, що значно розширило ареал скромних братських надбань першої половини XVII ст. На прохання «гетьмана обох сторін Дніпра» І.Мазепи, московська канцелярія видала й інші підтвердження, що підкріплювали попередні надання, і в такий спосіб легалізували братську нерухомість у Верхньому Києві. Саме факт перерахування у складі вказаних грамот документів на підтвердження колишніх володінь викликав хвилю спроб

¹⁶ Перша публікація: Там же. – С.428.

Ілюстр.2

Реконструкція земельних володінь Братського монастиря в межах Києва до 1707 р. (графічне виконання Д.Вортмана)

ровану споруду, а Василівську власним коштом, як свій іменний храм, відновив В.Кочубей. Про це свідчить і гравюра-панегірик І.Мигури із зображенням цієї церкви у центрі композиції¹⁸. Примітно, що ще три покоління Кочубеїв (три Василя Васильовича) давали гроші на її утримання впродовж XVIII ст.¹⁹

дослідників XIX ст. «по-сунути» історію братства вглиб – до, так би мовити, загальної хронології виникнення ранніх православних об'єднань: львівського, луцького, віленського та ін.

Царська грамота на маєтки братства фактично завершила формування його земельного фонду, що стало складовою процесу отримання самою інституцією статусу академії (підтвердження *de jure* грамотою Петра I від 1701 р.¹⁷). На той час верхні храми вже перебували під опікою Києво-Братського монастиря й обидва були відреставрованими: Воздвиженська церква перебудована з перенесеного Братського Богоявленського дерев'яного собору, що був замінений на нову му-

¹⁷ Про статус *de facto* див.: Яковенко Н. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. – К., 2012. – С.342–351 (розділ «Київські професори за лаштунками Гадяцької угоди: до історії спроби перетворення Могилянської колегії на університет»); див. також: [Електронний ресурс]: http://chtyvo.org.ua/authors/Yakovenko_Natalia/Dzeralak_identychnosti/

¹⁸ Цинковська І., Юхимець Г. Панегіричні композиції Івана Мигури (за матеріалами колекції мідних гравірувальних дощок XVII–XIX ст. Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського) [Електронний ресурс]: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/rksu/v.../rksu_2005_10_15.pdf

¹⁹ Традиція могилянських панегіриків на часи І.Мазепи вже нараховувала майже століття, починаючи від відомих віршів К.Саковича. Про політичні складові таких творів див.: Яковенко Н. У пошуках меценатів та патронів (могилянський панегірик 1648 р. на честь князя

Королівська влада чотири рази надавала й підтверджувала право власності монастиря та колеїї на Воздвиженську і Василівську церкви: у 1640, 1650, 1670 (двічі) роках. Царські грамоти ще кілька разів підтвердили це право: зокрема Іван та Петро Олексійовичі в документі від 11 січня 1694 р. згадували наявні у власності Братського монастиря землі Соколиний Ріг, Борщагівку та Воздвиженську ниву над Либіддю. Текст найбільш раннього документа-надання з царської канцелярії від 31 грудня 1659 р. дає уявлення щодо прохань братії – тут ідеться про підтвердження її надбань у часи війни під проводом Б.Хмельницького. Нагадування про прохання ченців дати їм колишні маєтки католицьких інституцій у Києві та навколишніх сіл:

«Саворовым (Ксаверівка – Т.Л.) со всеми приналежностями [...], Мухоеды [...] буде у нихъ на те маестности есть привилія гетмана Богдана Хмельницкого і впредь буде спору и челобитья отъ казаковъ не будетъ и в роздачу не отдано, владеть велели. А что они били челомъ вновь о новыхъ маестностяхъ о Плисетцкомъ и Черногородке, да о порожемъ месте Рылского (на Подолі – Т.Л.) и о Доминиканскомъ костеле на *строение церкви*, и буде теми маестностями и порожимъ местомъ никто не владеетъ и спору и челобитья впредь ни отъ ково не будетъ, и темъ всемъ владеть имъ же».

Такі застереження щодо попередніх власників цих маєтків – колишніх політичних ворогів – свідчать про обережність і невпевненість царського уряду у вільному розпорядженні земельним фондом міста та його околиць. Братський монастир у цих текстах бачиться доволі наполегливим прохачем-збирачем перед королівською та царською владами нерухомості на власну користь. Адже відомі лише два універсали Б.Хмельницького Братському монастиреві: 1651 та 1659 рр. В обох гетьман лаконічно підтвердив тільки право власності на володіння Мостищем. А новопридбані Плисецьке, Черногородка, Богушівка та Новосілки опинилися у власності Братського монастиря вже у часи надання царської грамоти від 31 грудня 1659 р. Ксаверів, Черногородка підтвердилися в тексті універсалу Ю.Хмельницького (6 березня 1662 р.), але, між іншим, так і залишилися за кордоном і не перебували в користуванні братії. Отже можна впевнено сказати, що монастир і братство з другої половини XVII ст. активно маневрували між двома владами: королівською та царською. Принаймні до 1670 р. – року отримання останнього королівського привілею від Міхала Корибута.

Але найбільш заплутаною історією стала справа з надбанням села Новосілок за р. Ірпінем – братською власністю, вперше затвердженою в королівському привілеї Міхала Вишневецького на монастир і колеїю від 25 квітня 1670 р. як фундація київського воєводи Адама Киселя разом із Богушівкою, Дзвінками, Зобківщиною, Позняками («[...] według funduszu zeszłego niegdy wielmożnego Kisiela wojewody kijowskiego miasteczko Nowosiółki ze

Яреми Вишневецького) // Наукові записки НаУКМА. – Т.35: Київська академія. – К., 2004. – С.4–13. Про графічну традицію див.: Люта Т. Могилянський «Theatrum Glorіae» Івана Мазепи // Пам'ятки України. – 2013. – №1. – С.54–63.

wsiami do niego należącemi, to iest, za Mostyzszczami, Bohuszowka, Związki u Zobkowszczyzna, a za Dnieprem wieska Pozniaki, w miescie Kijowie do tego monastera Brackiego»).

Історія цієї власності, Новосілок, привернула увагу дослідників ще у XIX ст. завдяки одному документу («ляментациї»), опублікованому анонімно в 1884 р.²⁰ Заголовок тексту було придумано на підставі літературних зразків кінця XVII ст. – настільки незрозумілим виявилось його призначення:

«Це не скарга, не памфлет або сатира, призначена для звернення до публіки; це, так би мовити, нотатка для себе, або скорботний вилив душі. Сучасною мовою навіть складно підібрати відповідну назву, і ми з необхідності вдалися до того терміна, котрий часто вживався в південноруській книжній мові минулого часу саме у сенсі виливу душевної скорботи».

Автор публікації стверджував, що це повідомлення він знайшов «в уривках паперів з архіву Київської консисторії, на окремому аркуші, у вигляді чернетки». Тут містилася згадка про пограбування й розорення «польським полковником Пивом» маєтку Братського монастиря с. Новосілок, інформація про пограбування якого стала доволі поширеною на час публікації цього тексту²¹. Про знищення Новосілок згадував М.Закревський²². Він цитував окружне послання тогочасного могилянського ректора Варлаама Ясинського від 19 травня 1671 р. про жалюгідний стан монастиря та пограбування тих самих Новосілок. При цьому виявилось зовсім інше джерело надходження цього села: «[...] набытое нам для задержаня монастыря и наук за 60 тысячей золотых, легованых от фундатора нашего, святой памяти преосвященного митрополита киевского Петра Могилы». Таким чином, цитований документ свідчив про Могилину фундацію на протигагу королівському привілею, який указував на надання цього села монастиреві А.Киселем²³. З'ясувати цю суперечність якимось надавчим документом практично немає можливості, адже *de facto* це володіння опинилося у братському реєстрі вже після подій війни під проводом Б.Хмельницького: реєстр виявлених документів свідчить²⁴, що лише задніпровські Позняки було надано братству П.Могилою, а гіпотетичне надання А.Киселя, можливо, стосується лише «Киселівського»²⁵ двору на Подолі. Поетизовані коментарі самого В.Ясинського про характер пограбувань у Новосілках навів М.Закревський:

«Оную маестностку нашу перше цілком всю зработал и зо всего згола, що міли, визул, забравши так з церкви всі блаватные аппараты и все сребные сосуды, келихи, кресты, лампы, кадильницы,

²⁰ Ляментация киево-братских монахов конца XVII ст. // Киевская старина. – 1884. – №10, октябрь. – С.353–357.

²¹ Памятники... – Т.2. – С.268.

²² Закревский Н. Описание Киева. – К., 1868. – С.158 і далі.

²³ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського. – Ф.301. – Спр.220-П. – Арк.33 (17).

²⁴ Див. дод.№2, п.12.

²⁵ Див. дод.№2, п.20.

таблички и звонов десят, як теж з замочку, що колвек в нем было наше монастырское, и зо всего містечка, що было в убогих людей, все рухомые доживотности и до инших господарских потреб належачие речи, и быделко згола все, волы, кони и иншее що, аж до шерстины»²⁶.

По-іншому пояснювала події в Новосілках, та й у самому монастирі, згадана анонімна «ляментация»²⁷:

1. Дают отцу ректору деньги на молебни и сорокоусты, но ни молебнов, ни сорокоустов не бывает. Будет-ли Бог благословлять за то монастыр наш?
2. Подначальная братія не имеет доброго примера.
3. Вымышляет (ректор-настоятель) крайнее убожество и говорит: потому я умалчиваю о деньгах, чтобы люди давали жертвы на монастырь. А деньги, как во всяком общежитном монастыре, должны-бы быть в палате; но их там нет, и братия не имеет необходимых на время зимы шуб и кожухов, а есть такие, что и сапог не имеют.
4. В школах порядка, да и науки мало, а это потому, что зябнет Паллада без вина (*friget sine cerere Pallas*), как читаем в письме его милости отца архипастыря. Порции учителям для их подкрепления нет, стол часто бывает плохой (*trapeza blaha*), учителя не имеют самого необходимого, а это возбуждает в них более скорбь, нежели рвение к науке.
5. Некоторые из братии, глядя на старшего, не часто обивают церковные пороги, а это все делается за отсутствием порядка, который есть душа всего.
6. В общинах соборы бывают, а у нас их нет. Но и короли имеют своих советников.
7. Что Новоселки погибли, не удивляйся: ибо отец-ректор, разгневавшись и удаливши хорошего наместника, который хорошо обходился с паном Пивом, послал в Новоселки на городничество какого-то забияку с другими, которые, в пьяном виде гоняясь по полю с ружьями, вызывали на войну людей Пива, а по их примеру и их “подданные” однажды тех побили.
8. Братия на общей раде советовала оставить разоренные Новоселки до наступления покоя, но он (т.е. ректор)²⁸ как всегда, отвергая советы других, восстанавлил их точно в огне (в самый разгар войны), и не удивительно, что во время реставрации погибли и подданные, и волы.
9. Там в Новоселках устроил он какое-то заточение и, рассердившись на монахов, туда их посылал. Так в гневе послал он туда диякона, а наместника и другого священника посылал по каким-то потребам, и они там убиты.
10. Родственники его продажею питей и скупщинами владеют.
11. Студенты и родственники что-либо утратят – ничего; пусть же чернец утратит, готов камнями его побить.
12. Студентов монастырским коштом в Польшу отправляет (для

²⁶ Закревский Н. Описание Киева. – С.159.

²⁷ Мова оригіналу – польська з вкрапленнями латини, як повідомляв перекладач-публікатор.

²⁸ Прим. публікатора.

высшего образования?)²⁹, а о тех, что трудятся (учителях) забывает; между тем философы говорят, что прежде о себе надо заботиться, чем о чужом (*prius est ad se, quam ad aliud*), и, конечно, иной и здесь научился бы, если бы учителя были поощряемы.

13. Богослужение, а за тем и обед, бывают иногда под вечер, а это никак не может согласоваться с порядком школы.

14. Митра Могилы заложена еще во время, когда Новоселки не были разорены; но братский монастырь не покупал в то время хлеба, как прочие монастыри.

15. Медом шинкуют в самом монастыре и сюда приходят пить мирские люди обоого пола.

16. Колодезь среди монастыря, и к нему по воду также ходит разный пол.

17. Миряне рядят всем в монастыре, а хорошо бы то делать, не мешая праведного с грешным.

18. Которые учились, тех хочет искоренить в братстве, а хочет две *szkottry* (?)³⁰.

Записей для прихода и расхода, которые ведутся в других монастырях, мы никогда не видали. За прошлый год считалось две тысячи (?), но никакого регистрика на те деньги не было. Права, которые тщательно сберегали многие ректора, в его управление»

Документ не має продовження, але процитоване дає достатнє уявлення щодо стану справ у Братському монастирі та пояснює причини пограбування й спалення Новосілок. Невдовзі, у результаті «Вічного миру» між Річчю Посполитою та Московською державою 1686 р., ця територія з усіма чернечими володіннями опинилася за кордоном держави, в якій залишився сам монастир та Києво-Могилянська колегія.

В.Ясинський також у листах до Лазаря Барановича згадував і про вбивства людьми Пива підданих монастиря та спалення цілого маєтку. Серед загиблих у Новосілках був брат відомого панегіриста Івана Величковського, полтавського протопопа, автора двох панегіриків Варлаамові Ясинському, про що той із жалем повідомляв Л.Барановичу. Зрештою цей сюжет став причиною звільнення В.Ясинського з посади ректора³¹.

Ще одним «непевним» братським маєтком були Стайки за Стугною, колишнє володіння князів Корецьких. За цитатою з «обводу» кордону, наведеною С.Шамраєм³², Стайки були кордонним репером у цьому тексті («[...] вниз Днепром городами с Трипольем и Стайками»). Перша згадка про це придбання монастиря фіксується за 1669 р. за листом від 27 березня митрополита Йосипа Тукальського: «[...] любо и самъ барзо нищетенъ: на поратунок того зубожалого *стого* мѣсяца отлучаю и який универсалъ от его *млсти пна* гетмана одержалемъ, ведлуг всего в немъ описаня и мѣстечко и перевозъ казалемъ отцу

²⁹ Так в оригіналі.

³⁰ Так в оригіналі.

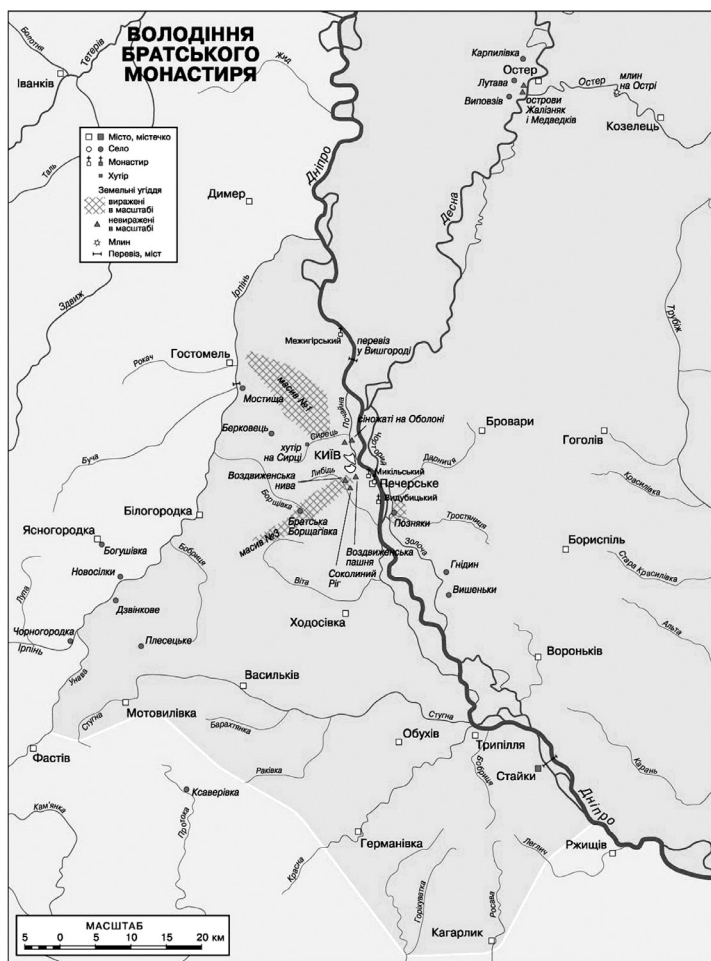
³¹ Докл. див.: *Люта Т.Ю.* Варлаам Ясинський та Софійська митрополічна катедра // Пам'ятки України. – 2013: Спеціальний випуск. – С.26–33 [Електронний ресурс]: <https://drive.google.com/file/d/0B78TP-e39v-DSlIVSnExZXY1RGs/edit>

³² *Шамрай С.* Київська сотня на Гетьманщині // Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва. – Збірн.1. – К., 1930. – С.161–163.

Севастьяну в дозоръ и диспозицию здати». Перед тим, за двадцять днів, сам митрополит отримав від Петра Дорошенка це село «на кухенне вистатчення»³³. На цей період містечко визначалося як «цілком порожнє», однак, за описами цієї території³⁴, на луках було «сіно покошене, стояло у копах і стіжках, а люди ті, як звуться і хто косив те сіно, невідомо»³⁵.

Таким чином, оглядаючи основні маєткові надбання Братської обители, можна з певністю сказати, що формування її статусу повністю залежало від майнового стану. Володіння власністю давньоруських часів, згідно з королівськими привілеями, а тим більше відправлення поминальних служб за королівськими особами та їхніми предками у зв'язку з отриманням права володіння Воздвиженською, Трьохсвятительською церквами, підвищувало авторитет цього молодого закладу, його колегії не тільки в київському середовищі.

У часи І.Мазепи всі надбання, отримані в результаті козацьких воєн та прикордонних поділів між Московією й Річчю Посполитою, було остаточно затверджено у власності монастиря та колегіуму, що й підтвердила видана з царської канцелярії грамота від 26 вересня 1701 р. (надавши також статус академії)³⁶.

Ілюстр.3
Реконструкція володінь Братського монастиря
в межах «київського трикутника» після 1686 р.
(графічне виконання Д.Вортмана)

³³ Памятники... – С.232–237.

³⁴ Архив Юго-Западной России. – Ч.7. – Т.1. – К., 1886. – С.526.

³⁵ Rulikowski E. Stajki // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т.IX. – Warszawa, 1888. – S.176–178.

³⁶ Оригінал: Центральний державний історичний архів України, м. Київ. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.234. Про судові процеси Братського монастиря з іншими київськими обителями див.:

Представлені нижче регести надань Києво-Братському монастиреві та академії (див. дод. №2) включають лише надавчі й підтверджувальні документи на право володіння майновими ресурсами³⁷. До переліку не внесено численні судові, інші матеріали, збережені в різноманітних архівних фондах, так і у судових та магістратських зібраннях. Єдиний документ, що становить безпосередній інтерес у рамках запропонованої теми – впис до київських магістратських книг обмірів усіх братських дворів, який здійснили урядники магістрату разом із представниками братства в 1693 р. (текст наводиться повністю – див. дод. №1). Серед описаних у цьому джерелі об'єктів київського Подолу є реалії самої академії та міського середовища, що їх ураховано на запропонованих мапах-реконструкціях. Зазначені в документі розміри (у московських сажнях) дворів та ділянок не реконструювалися.

Додаток №1

Выпис з книг мѣських права магдебурского ратуша Киевского.

Року тысяча шестсотъ девяностъ третего, мсца мая двадцат шестого дня.

Іх Царского Прсветлого Влчества в ратушу киевскомъ пред нами Яном Демидовичомъ Быковичомъ, упривилиюванымъ воитомъ а Василиемъ Зименкомъ, рочным бурмистром и перед раицами и лавниками постановившиися персональне велебные в Бгу отци іеромонахъ Рафаиль Базилевичъ и іеромонахъ Парфеній Родович, законники мнстра Бгоявленского Братского Киевского, іменем превелебного в Бгу его милости гспдна отца Іоасафа Кроковского, ігумена мнстра Сто Николского Пустынного Киевского, ректора братского превелебного в Бгу господина отца Захарии Корниловича намѣстника и всее велебное о Хрсте братиіи того ж монастыра Братского вносили и пилную прозбу до уряду: о придане з лавицы судовое урядников сегорочных присяглых для розмеже-
ния всех кгрунтов, пляцовых волных мнстреві Братскому отданихъ летъ през розные способы на особливых писмахъ выражонные належачихъ; на которых куничники з певное платы мешкают (а то для того же тепер в Киевѣ кто колвекъ пляцъ волныи купит зараз оныи змерявши з уряду опишут великость, абы напотомъ ни презъ кого небылъ ущербленныи для того и превелебныи его млсть отцъ ректоръ з братією постережаючи абы мнстрские пляцы мѣрою оцеклѣованы будучи недознавали от пограничниковъ в далшии час ущербку, умыслили кождый пляц поособну границами теперешними новыми описати и великость мерою положить. На тую прозбу иле слушную велебных отцевъ іеромонаха Рафаила Базилевича и іеромонаха Парфенія Родовича іменемъ его млсти отца ректора и всее братиіи мнстра Братского вношеную, урядъ мѣский киевский прихилившиися, придалъ зпромежъ себе двох урядниковъ присяглых: пна Саву Можневского и пана Івана Чорного з подпискомъ мѣским Яном Триполскимъи слугою ратушным Максимом Заицем, злецивши им всѣ пляцы мнстрские ведлугъ потребования

Люта Т.Ю. Земельна власність Києво-Братського Богоявленського монастиря у XVII ст. // Наукові записки НаУКМА. – Т.18: Історія: Спеціальний випуск у двох частинах. – Ч.1. – К., 2000. – С.114–120 [Електронний ресурс]: <https://app.box.com/s/h24lmvjak5f8k3ehnpwn>

³⁷ Запропонований перелік не містить указівок на публікації документів та місце зберігання численних копій. Особливість списку – вказівка на місцезнаходження оригіналів або найраніших копій.

его млости отца ректора братского з братиею новоограничити, измѣрити каждого пляцу великость. Которые всѣ вышреченные урадовые особы сполне з тыми жъ велебными законниками братскими отцем Рафаилом и отцем Парфениемъ напрод приишовши до пляцу прозываемого Кучинского, купленого за тысячу копѣ у Катерины Кучинское, лежачого под горою Замковою на улици идучой от церкви Рождественское на рынок, з каждое стороны мѣрали оныи; а такъ тот пляцъ, з одное стороны через улочку, якая взялася з пробитое улици на гору, противъ пляцов рождественскихъ ест аршиновъ Московскихъ двѣстѣ и десет до горы, з другое стороны от пляцу пна Григория Карповича бывшего полковника киевского не до самое горы (бо за пляцом пна Карповича еще далее пляцъ заишолъ) аршиновъ сто осмънацать и чверт. Того теж заистя далшого вдоль аршиновъ осмъдесят пят и три четверти, а оттул до горы уз пляц отца Ілии сщенника Доброниколского аршиновъ деветдесять и шест, в тылу от горы аршиновъ двѣстѣ сорок три, а на улицу уз ворота аршиновъ двесте и шест дсят.

Другой пляц, прозывемый Выговский наданый мнстреву Братскому от пана Юрия Хмельницкого, бывшего гетмана лежащий межъ узвозами, идучи на город. Мае в себе великости з трох толко сторонъ бо разомъ выдалъся, где зышлися до купы обадва узвозы з одное стороны черезъ новыи узвоз, противъ бани московское, почавши от рожка улици до горы, где зышлися узвозы, аршиновъ триста ровню, другая сторона з дворы мимо узвозъ старыи и мимо улочку до улици, где тотъ пляцъ кончитъся, аршиновъ двѣстѣ и девятнацат, а третю стороною черезъ улицу, противъ дворов Федора Золотара, Филипа Перепечая и Миколая Мазура, аршиновъ сто сорокъ и два.

Третий пляцъ Голубовский купленыи за шесть сотъ золотыхъ у Петронелли Голубовой, з одное стороны черезъ улицу противъ шпиталя Доброниколского аршиновъ двадцать и пят, з стороны другое от кгрунтоу прозываемого Герского аршиновъ двадцать и два, в тылу аршиновъ сорокъ и девет, а воротами на улицу Великую, идучую от церкви Стого Николы Доброго, до рынку противъ двора Выкиднишина, который теперъ отцу Симеону Ширигѣ сщеннику Доброниколскому досталъся аршиновъ тридцат и девет.

Четвертый пляц Вороничовски, [вз]ятый за долгъ в шести тысячеи золотыхъ у Даниеля Воронича, скарбника киевского, з одное стороны от мешканца Івана Голика, козака, аршиновъ осмъ десят и три, з другое стороны [...] мешканя Мирона Лопатины, шевца, аршиновъ пятьдесятъ и шест в тылу от пляцу Братского названого Мишовецкого, аршиновъ сто и семдесятъ и уз ворота противъ двора пна Антона Миколаевича и пна Юрия Головы, кгрековъ, аршиновъ также сто и семдесятъ ровно.

Пятый пляцъ Креницковский, наданныи побожне на мнстрѣ от пнее Елены Креницкое, лажащий противко самого мнстра Братского з одное стороны (до половины долъжины) от пляцу Дворецкого, мнстреву Братскому през купно належачою и от дому мѣского шинковного аршиновъ семдесятъ ровно, а тут заразы вдалъся пляцъ Грицай Михайловича, который ширинѣ от тылу занялъ аршиновъ шестдесятъ: уз тойже Грицаевъ пляцъ долиною далее пошолъ монастырский Креницковский пляцъ до улици другое, идучое уз домъ цеховыйи кравецкийи до церкви Стого Николы Наберезского, где знову долины аршиновъ шестдесятъ и одинъ, уз тую жъ улицу межи пляцомъ Грицаевымъ и дворомъ Григория Андрѣевича, вшир аршиновъ шестдесят и осмъ, з другое тежъ стороны должина того пляцу, на продъ у дворъ Григориевъ аршиновъ тридцат и семь, а тут знову за тот его дворъ заишолъ пляцъ монастырский; которого [...] аршиновъ десет, а оттул [...] пляцъ Стого Николы Наберезского,

до улицы идучое уз мнстръ Братский аршиновъ пятьдесятъ и пять, напротивъ зас мнстр Братского уз улицу аршиновъ сто и сорокъ.

Шестый пляц Солениковский куплены за тысячу золотых у Федоры Сергѣевои Солениковой, лежащий рогомъ подля Житного торгу, маючий три толко сторнѣ як и Выговского пляц з одноѣ стороны через улицу противъ дворовъ пна Івана Софоновича, бурмистра киевского, Федора Кривецкого и Федора Холявенка, до рогу аршиновъ сто ровно, а от рогу до конца того пляцу з другої стороны через улицу, противъ дворовъ Павла Климовича, и Маноилихи Бондарки, живучихъ на мѣскихъ пляцахъ, аршиновъ осьмдесятъ и чотыри, а з третей стороны, противко мнстра Братского и церкви тепер муруючоеся саженовъ шестдасятъ и шесть.

Семый пляцъ прозываемый Свершковский, наданыи мнстреві от Кристины Лешиевичовой и Агафий Козчанки, так же три сторнѣ маючий, з одноѣ стороны уз улицу и другую от церкви Стыхъ Страстотерпщецъ Бориса и Глеба до рынку порожо[...]ъ противъ двора пна Івана Пыка, писара на сеи час мѣского и мещанина Івана Киселя, аршиновъ семдасятъ и п[...]. А от рожка до двора Івана Денежки з стороны другое идучи з [...] улицею пробитою до церкви Стого Дха аршиновъ шестдасятъ и три, з третее теж стороны от двора Денежкина аршиновъ пяддасят и шесть.

Осмый пляцъ з двохъ Митковского и Сызоновского учиненыи одинъ отцове братские Митковский купили за триста золотыхъ у Миколая Іваницкого и жоны его Люцины Митковичовны, а другиі Сызоновский лекговаль на мнстръ за спасеніе Іринархъ Мрамовичъ, законник печерский, з одное стороны обадва тые пляцы обокъ шпиталя и школы³⁸ к церкви соборное аршиновъ сорокъ и полтъосма, з другое стороны от дворика тоеж соборное церкви аршиновъ сорок и осмъ, тыломъ от двора цехового кушнѣрского аршиновъ двадцать и пят, а уз ворота через улицу, противъ самое церкви соборное Успения Престое Бцы аршиновъ двадцать и семь.

Девятыи пляцъ прозываемый Муховецкий наданыи на мнстръ от Марианны Олекшицовны Криштофорової Муховецкої, лежащий на улице Глѣбоборискої, з одное стороны от пляцу Пиндюровского аршиновъ пятьдесятъ ровно, з другое стороны от пляцу пни Сергѣевоє Бибиновичевоє бурмистровое киевское, аршиновъ девятдасятъ аршиновъ в тылу от пляцу братскогого называемоє Вороничовского аршиновъ сорокъ и шест, а уз ворота через улицу противко двора Костантина Милиного зятя и Іванихи Котлярихи аршиновъ сорокъ и семь.

Десятыи пляцъ Бибикова наданыи на мнстръ от гедна Порфирия Трохимовича Сѣменникова, мешканца московского, з одное стороны от бурсы братское спѣвацкое аршиновъ тридцат и шесть, з стороны другое от двора отца Павла Домонтовича сщенника чернѣговского аршиновъ сорокъ ровно в тылу от пляцу братского ж названого Хмелѣовского аршиновъ сорок и пят, а воротами уз улицу Пробитую, идучую з рынку до церкви Стого Дха такъже аршиновъ сорокъ и пят.

Одинадцатыи пляц Аксаковский, наданыи на мнстръ от небожчика пна Богдана Хмельницкого, гетмана, и пана Павла Яновича Хмельницкого, полковника киевского, з одное стороны от двора отца Иеронима Почеки, протопопы козелского, и от пляцу Братского названого Пекулицкого, от улицы до другое улицы скруди (?) аршиновъ сто и два з стороны другое от двора пна Семена Кривошии и от пляцу братского

³⁸ «и школы» — дописано згорі, хрестиком позначено місце вставки в тексті.

Андрѣвичовского и Семеничовского от улицѣ до улицы также аршиновъ сто и два, в тылу через улицу противъ мнстра братского, аршинов сорок и польпята, а воротами уз другую улицу идучую з rynku до цркви Стого Духа аршиновъ тридцат и три.

Двенадцатый пляцъ Хмеліовский, который отцеве братские выменяли на мнстръ за свой пляцъ Паламаровский у Никифора Хмеленька, з одное стороны от бурсы студейское великое аршиновъ тридцать и польсема, з другое стороны от мнстрского братского пляцу называемого Пекулицкого, аршиновъ пятьдесят и два тылом от пляцу Бибиковского, що надалъ на мнстръ Порфирии Сѣменниковъ аршиновъ шестьдесятъ и осмъ, а воротами против конгрегации братское, аршиновъ также шестьдесятъ и осмъ.

Тринадцатый пляцъ Пекулицкого наданыи мнстревѣ Братскому от двоухъ полковниковъ киевскихъ Павла Яновича Хмелницкого и Василя Дворецкого, з одное стороны об межу Хмеліовского пляцу, перед симъ писаного аршиновъ пятьдесятъ и два и з другое стороны от пляцу Аксаковского впрод змінкованого, также аршиновъ пятьдесятъ и два, в тылу от двора отца Почеки аршиновъ польдевятнадцат а у ворота через улицу противъ полаты братское аршинов осмънадцать.

Чотинадцатый пляцъ на тоиже улице лежащий, з двоухъ в одно мѣстце злученых, одного дарованъ на мнстръ от Федора Семеновича, а другого Андрѣвского выменяного за пляцъ братский Калениковичовский, з одное стороны от пляцу Аксаковского, братского, аршиновъ сорокъ и девят, и з другое стороны от пляцу отцовъ кирилскихъ также аршиновъ сорокъ и девят, в тылу от двора Семенова Кривошиина и небожчикова Киприяновичова аршиновъ сорокъ и шесть, а воротами через улицу противъ мнстра братского и винограду мнстрского аршиновъ пятьдесят и три.

Пятнадцатый отстаний пляцъ з сихъ змѣреныхъ Гавритинский лекгованыи мнрю от пана Яцка Гавритинского, з одное стороны от пляцу Петра [...], называемого чернца, до половины долины аршиновъ двадцат и пят, а [...] за чернцовъ пляцъ аж до улицы идучое з Сенного торгу до церкви Борисоглѣбское, сеи же заишоль пляцъ Гавритинский, где вшир уз пляцъ чернцов аршиновъ девятнадцать и поль аршина, уз улицу еще долины до пляцу Бунчовского аршиновъ тридцать и одинъ, в тылу от Бунчовского пляцу аршиновъ пятнадцать, от тылу тежъ другую стороною уз двор Івана Голика козака до улицы аршиновъ пятьдесят поль осмнадцать.

Так теде границами и мѣрою очеркловавши всѣ вышѣписанные кгрунта пляцовые мнстра Богоявленского Братского, помененные урадовныи особы, кгда о томъ релляцію в маистрате сознали, урядъ мѣский киевский на прозбу велебныхъ отцевъ іеромонаха Рафаила Базилевича и іеромонаха Парфенія Родовича іменемъ превелебного в Бгу его млсти отца ректора и всеи братии мнстра Братского вношеную ннешнее розмѣрене през урядовыи особы мнстрскихъ пляцовъ, для пришлыхъ лѣтъ пропаметь в книги мѣские киевские розказаль записати, що и естъ записано. А з [книг] [...] випис подъ печать мѣскою киевскою выданъ. В ратушу киевскомъ.

На мѣсцу писарскомъ застаючись Іванъ Але[...]дровичъ Пыка подписал рукою власною. Кориговано з книгами.

[Міська печатка]

Оригінал: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.301. – Спр.216. – №56

Додаток №2
Регістри надань на право володіння земельною власністю та статус
Києво-Братського монастиря й академії³⁹

1. [1593 р., 20 березня]

«Лист урядників Київського воєводства»⁴⁰ священникові Пилипові Афанасьєву на підтвердження управління Трьохсвятительською та Воздвиженською церквами у Верхньому Києві, а також належних до них маєностей, зокрема Ріг Соколинний та Воздвиженська нива над Либіддю. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України). – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

2. [1594 р.]

Купча Андрія Обуха, київського зем'янина, з дружиною Наталією Сверщовською на місце Сверщовське невстановленому реципієнтові (можливо священникові Трьохсвятительської та Воздвиженської церков) навпроти дворів київських міщан Сидора й Телепника за 30 кіп литовських, а також сіножать на Оболоні. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само

3. 1615 р., 15 жовтня

Дарча Гальшки Гулевичівни Лозчиної на двір для заснування Київського братства та школи. Копія XIX ст.: Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф.301 (ЦАМ). – №220. За старою нумерацією: арк.143–149 зв.; за новою: арк.72–75 зв.

4. 1618 р.

Дарча Анни Гулевичівни Лозчиної, двоюрідної племінниці Гальшки Гулевичівни, дружини рідного брата Стефана Лозки – Лавріна, Київському братству на двір неподалік від Скольників. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

5. 1621 р., 21 травня

Купча інокіні Катерини (у схімі – Параскеви) Кучинської на двір у Скольниках, навпроти церкви Різдва Христового з сімнадцятьма куничниками ціною 1000 кіп грошей литовських «паном шляхте рыцерству Войска Запорозкого и местского стану [...] Братству церкви Стого Богоявления, людем народу роского [...], впротивъ церкви Рождества Христова». Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301 (ЦАМ). – Спр.216. – №40

6. 1624 р., 5 січня

Дарча київської міщанки Луції Митковичевої монастиреві на два торгових місця, що лежать «близъ церкви соборной киевской в нижнем городе». Оригінал: Там само. – №41

³⁹ Відомі патріарші надання ставропігії та підтвердження братству церковних ієрархів тут не представлено, оскільки ця тема пов'язана з текстовою верифікацією документів. Регістри охоплюють документи братства від початку утворення до кінця правління І.Мазепи як періоду найбільшого будівництва та здобуття статусу.

⁴⁰ Дипломатичну характеристику згаданих тут «листів урядників» визначити неможливо.

7. 1628 р.

Купча козака Петра Данькова (Диньки?) монастиреві на дворове місце «в улице Глебо-Борисовской» за 8 кіп литовських грошей. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

8. 1628 р.

Дарча Юрія Лясоти на 4 дворових місця: по вул. Спаській, «Гапоновский, Богдановичевский, место Проселовское». У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само

9. 1629 р., 19 лютого

Привілей короля Сигізмунда III про підтвердження фундації на добрах Гальшки Гулевичівни Лозчиної на «братство рекули Василя Великого». Впис: Российский государственный архив древних актов. – Ф.389. – Кн.211. – Л.27–27 об.

10. 1632 р., 25 січня

Духовний лист київського міщанина Семена Татарина на двір із будуванням «на Креницкой земле». Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №43

11. 1632 р., 30 січня

Дарчий лист Криштофа Сулимовського на дворове місце Сулимовське, «которое лежит против церкви Доброго Николь». Оригінал: Там само. – №42

12. 1635 р., 8 березня

Впис до київських ґродських книг про введення монастиря у володіння селом Позняківщиною (Паньківщиною), що знаходилася між Печерськими, Микільськими та Видубицькими маєтностями за Дніпром, на підставі надання митрополита Петра Могили. Оригінал: Там само. – №8

13. 1636 р.

Привілей польського короля Владислава IV Братському монастиреві на водогін. У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): ЦДІАК України. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

14. 1638 р., 12 травня

Привілей польського короля Владислава IV про надання Братському монастиреві давньоруської мурованої церкви Трьох Святителів та дерев'яної Воздвиженської у Верхньому Києві з їхніми маєтками. Оригінал: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – Д.І–42⁴¹

15. 1640 р., 7 червня

Підтверджувальний привілей польського короля Владислава IV про те саме. Оригінал: Там же. – Д.1–43

⁴¹ За надання електронних копій документів із петербурзького зібрання висловлюю щирі вдячність Ярославів Затилюку.

16. 1641 р.

Лист про обмін землею між монастирем та Ігнатом Андрієвим на землю Калинівську з будівництвом і садом. Однією стороною межувала із землею Федора Ходики, другою – Федора Мезиренка. У складі царських грамот від 1682 р.: (копія-«столбец»): ЦДІАК України. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

17. 1643 р., 15 травня

Дарча київських міщан Федора Семенова та його дружини Оксинії Отрошковни Єсифу Кононовичу Горбачькому, ігуменові монастиря, на двір із двором і місцем «проти двора преосвященного митрополита Киевского Петра Могилы, а позади его двора дворян Адама Киселя, каштеляна черниговского [...] крестом лежащий на улице Хмелевской». Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №44

18. [1643 р.]

Дарча Івана Сказки монастиреві на двір на Подолі. У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): ЦДІАК України. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

19. [1643 р.]

Лист Мартина Шишки та його доньки Ликери з чоловіком Гаврилом Жижкою на двір з городом і садом. З однієї сторони – двір Адама Маркевича, з другої – Івана Сказки, бурмистра київського, позаду – Федора Криницького, підстоля чернігівського, спереду – через вулицю Афанасія Гапоновича Крищовця. У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): Там само. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

20. [1643 р.]

Лист Адама Киселя на місце Киселівське «с подлинными рубежами в выписи из книг грацких киевских суда магдебургского». Можливий фальсифікат. У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): Там само. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

21. 1646 р., 22 грудня

Із тестаменту Петра Могилы про надання Братському монастиреві двору «въ городе Кieve купленной зъ двумя дворовыми местами и съ сеножатью, которое онъ митрополитъ купилъ у вдовы Федоры Солениковой, одною стороною къ школамъ братскимъ, другою къ богодельне тогожъ монастыря». У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): Там само. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

22. [1646 р.]

Купча (?) Мар'яни Олекшищівни Муховецької монастиреві на три місця по вул. Гнилий. У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): Там само. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

23. [1648 р.]

Надання Адама Марковича монастиреві на двір на Подолі. У складі царських грамот від 1682 р. (копія-«столбец»): Там само. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11; від 11 січня 1694 р. Оригінал: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

24. 1648 р., 23 квітня

Лист печерського архімандрита Йосипа Тризни Братському монастиреві на право користуватися Вишеньками та Гнідином, фундацією Петра Могили. Копія XVIII ст.: ІР НБУВ. – Ф.160. – №2981. – Арк.13

25. 1650 р., 20 січня

Привілей польського короля Яна Казимира на право підпорядкування Братському монастиреві Воздвиженської та Василівської церков. Оригінал: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – Д.І–50

26. [1650 р.]

Уступний лист Петронели Вороничової Голубової на два дворових місця Вороничівські за борг: перший за 600, другий за 150 польських золотих. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

27. [1650 р.]

Лист кирилівського ігумена Інокентія «в дозор» сотнику Івану Митюрі перевозу у Вишгороді та Мостищах Братському монастирю. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само

28. 1650 р., 20 січня

Привілей короля Яна Казимира з підтвердженням права володіння Братського монастиря церквами – Воздвиженською та Трьохсвятительською. Оригінал: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – Д.І–50

29. 1651 р., 11 січня

Універсал Богдана Хмельницького на колишній маєток ордену домініканців с. Мостище над р. Ірпінь та Которем із млинами. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.222

30. 1659 р., 3 травня

Лист переяславського полковника Василя Дворецького на підтвердження права володіння домініканськими маєтками: «[...] в Киеве и его грунтах находящиеся и за Киевом будучие и все, сюда принадлежащее, как то: недавно чрезъ тамошнихъ ксендзовъ заложенное, а теперъ пустое село названное Мостыще надъ речкою Ирпинемъ, грунтъ ихъ увесь з борами и речкою Которемъ, з млинами всеми целыми и попаленными на речке Которе въ томъ же грунте будучими». У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

31. 1659 р., 31 грудня

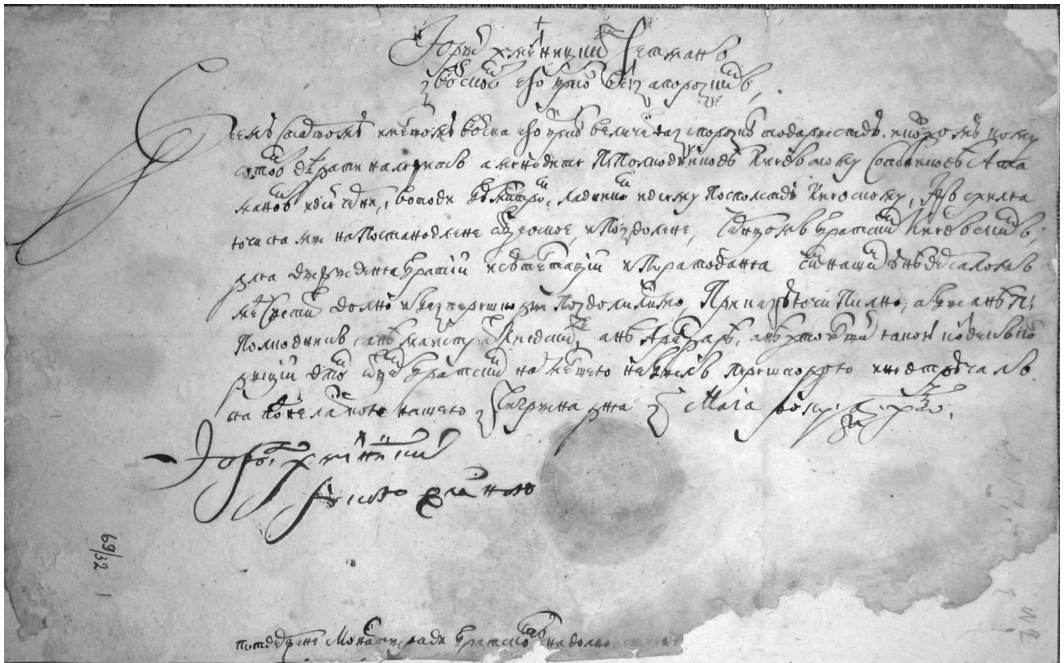
Грамота царя Олексія Михайловича монастиреві на підтвердження володіння с. Ксаверівкою («Саворовым со всеми приналежностями»), Мухойдами («буде у них на те маетности есть привилія гетмана Богдана Хмельницкого і впродь буде спору и челобитья отъ казаковъ не будетъ и в роздачу не отдано, владеть велели») та на Плисецьке, Чорногородку, на порожнє місце Рильського на Подолі («А что они били челомъ вновь о новыхъ маетностяхъ о Плисетцкомъ и Черногородке, да о порожжемъ месте Рылского и о Доминиканскомъ костеле на строение церкви, и буде теми маетностями и порожжимъ местомъ никто не владеетъ и спору и челобитья впродь ни отъ ково не будетъ, и темъ всемъ владеть имъ же»). Збережена частково. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – №223

32. [1660 р.]

Лист полковника Василя Дворецького на підтвердження володіння дворовими місцями: Пекулицьким, Осаківським, Криницьким, «данные от гетмана Богдана Хмельницкого, [...] в межах те места подле его полковникова двора, а другую сторону подле двора Ивана Держикрая, на улици, которая лежитъ отъ торгу к церкви Святого Пророка Илли». У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

33. 1660 р., 7 травня

Універсал гетьмана Ю.Хмельницького Братському монастиреві про підтвердження права ситити мед. Оригінал: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.238. – Оп.2. – Д.69/32

Ілюстр.4

**Оригінал універсалу Юрія Хмельницького від 7 травня 1660 р.
(публікується вперше)**

34. 1669 р., 7 лютого

Універсал гетьмана Петра Дорошенка. Стайки разом із перевозом було надано митрополитові «на кухенное выстатчене». Копія XIX ст.: ІР НБУВ. – Ф.302. – №220. – Арк.56

35. 1669 р., 27 березня

Лист митрополита Йосипа Тукальського монастиреві на м. Стайки та перевіз («[...] любо и самъ барзо нищетенъ: на поратунокъ того зубожалого стого місця отлучаю и який универсалъ от его млти пна гетмана одержалемъ, ведлугъ всего в немъ описаня и містечко и перевозъ казалемъ отцу Севастіану взодоръ и диспозицію здати»). Копія XVIII ст.: Там само. – Арк.57

36. 1670 р., 25 квітня

Привілей короля Міхала Вишневецького монастиреві та колеїї щодо підтвердження прав монастиря на маєтки Новосілки (фундація А.Киселя), Богупівка, Дзвінки, Зобківщина, Позняки («[...] tudziesz od niektórych Panów Rad Nashych wniesionej za niemi ynstancyi skłoniwszy się [...] miasteczko Nowosiółki ze wsiami do niego należącemi, to iest, za Mostyszczami Bohuszowka, Związki y Zobkowszczyzna, a za Dnieprem wieska Pozniaki, w miescie Kijowie do tego monastera Brackiego»), а також підтвердження юрисдикції монастиря над церквами Трьохсвятительською (вказано престоли св. Василя Великого, Григорія та Іоанна Золотоуста) й Воздвиження Святого Хреста. Оригінал: Там само. – Арк.175

37. 1671 р., 28 березня

Гетьман Дем'ян Ігнатович (Многогрішний) надає право Братському монастиреві та колеїуму ситити мед. Оригінал: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.186

38. [1672 р.]

Духовний лист міщанина Гришка Борисова про надання монастиреві хутора на р. Сирці. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само. – Спр.220

39. 1672 р. 8 липня

Універсал гетьмана Івана Самойловича ректорові Варлаамові Ясинському на право колеїї ситити мед у дозволені свята: Богоявлення Господне, Благовіщення, Воздвиження, Трьох Святителів (Василя Великого, Григорія Богослова, Івана Золотоуста), а також «и святого равноапостольного великого князя Володимира и святых страстотерпец Бориса и Глеба [...] для свечок и выживления маістров». Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №16

40. 1673 р., 24 квітня

Універсал гетьмана Івана Самойловича ректорові-ігуменові Сильвестрові Головичу про підтвердження права шість разів на рік ситити мед Братському монастиреві та колеїї. Оригінал: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.189

41. 1673 р., 24 квітня

Лист мстиславського та оршанського єпископа Мефодія про надання Івангородського лісу Братському монастиреві. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само. – Спр.220

42. 1680 р., 2 серпня

Впис до актових книг Київського гродського суду чолобитної печерського ігумена Варлаама Ясинського про підтвердження володіння Братським монастирем і колеїєю

двором Семенниківським, який подарував дяк Порфирій Трохимович Семенников «Киево-Могилянському Богоявленському монастиреві» у часи Інокентія Ёзіеля. Затверджено київською міською печаткою. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №49

43. 1681 р.

Дарчий лист дяка Порфирія Семенникова на дворове місце поблизу огорожі Братського монастиря, яке купив, «будучи в Києве в науке», у бурмистра Сергія Бибікова. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

44. 1682 р.

Грамота царів Івана й Петра Олексійовичів ректорові та ігуменові Братського монастиря на володіння київськими дворами: Митковичевським, Олексинівським, Кучинським, Маркевичевським, Голубовським, Сулимовським, Сказкиним, Диньковським, Путятинським, Пекулитським, Хмелевським, Сверщовським, Аксаківським, Киселівським, Анненківським, Андріївським, Семенниківським, Семеновичівським, Криницьким, Лозчиним, Шишчиним, Плясотинським, хутором на річці Сирці, сіножатями Митковичівською й Солениківською на Облоні та Сверщовською. Документ без закінчення. Відпис-«столбец»: Там само. – Ф.128. – Оп. Грамоти. – Спр.11

45. [1686 р.]

Купча іванківського козака Федора Волхова ігуменові Феодосієві Гугуревичу про продаж Братському монастиреві млина з двома жорнами на річці Острі за 200 польських золотих. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

46. 1686 р., 19 травня

Універсал гетьмана Івана Самойловича Братському монастиреві на хутір Лутавський (присілки Виповзів, Косачівка, острови Жалізняк, Медведків, якими незаконно володів сотник острянський Трохим Підтереба). Можливий фальсифікат. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: Там само

47. 1688 р., 10 грудня

Випис декрету із книг Генерального військового суду у справі власності на маєток Проскуринський із присілками Лутавою, Виповзовом, Косачівкою, який Братський монастир отримав у заміну Моровська, і на які претендував пан Трохим Підтереба. Підписаний Михайлом Вуяхевичем, генеральним суддею, Іваном Ломиковським та ін. Печатку втрачено. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №52

48. [1690 р.]

«Житель Ивангородский Даниил, прозвищем Чернец, дал двор свой с пасекой, полями, городами, рощами, сеножатями, ставком». Можливий фальсифікат. У складі царської грамоти від 11 січня 1694 р., оригінал якої зберігається: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

49. 1690 р., 11 серпня

Продажний лист Трохима Підтереби Братському монастиреві на млин на річці Лутаві за 100 золотих, які виплатив йому Іван Степанович Мазепа. Містить запис про впис до батуринських книг, печатка Батурина. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №53

50. 1691 р., 4 серпня

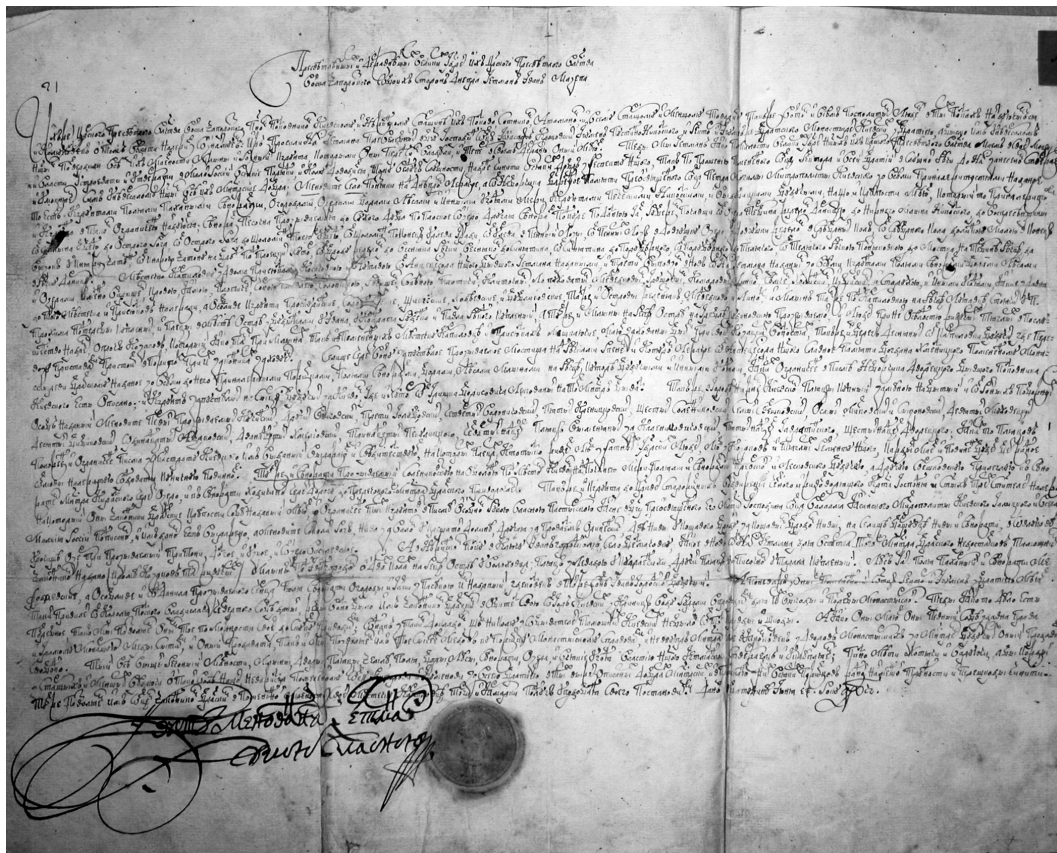
Універсал гетьмана Івана Мазепи ректорові-ігуменові Пахомові Підлузькому про підтвердження володінь, у тому числі надань Петра Могили, про надання сіл Карпилівки, Косачівки, Лутави. Оригінал: Там само. – №21

51. 1692 р., 27 квітня

Універсал гетьмана Івана Мазепи ігуменові монастиря Кирилові Филимоновичеві про надання монастиреві с. Більмачівка в Івангородській сотні. Копія XVIII ст.: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – 78

52. 1693 р., 15 червня

Універсал гетьмана Івана Мазепи про підтвердження права володіння Братському монастиреві на Карпилівку, Мостище, присілки Крисачівку, Лутаву, ґрунти Проскуринський, Сорокушинський, Щигельський, Ходіївський, Бубменівський та підтвердження на право володіння сімнадцятьма дворами в Києві; також із підтвердженням володіння селом Позняками, яке надав Петро Могила, а з ним ґрунтами, що «въ такомъ ограничении обретаются: сеножать Песочная прозываемая до Сухова дуба по Плоское озеро, другая сеножать Подкурье по дальнюю гать рубежем». Оригінал: Там же. – Д.ІІ–134

Ілюстр.5
Оригінал універсалу І.Мазепи від 15 червня 1693 р.
(публікується вперше)

53. 1693 р., 27 червня

Універсал гетьмана Івана Мазепи Братському монастиреві на с. Виповзів із заборорою місцевим мешканцям користуватись довколишніми угіддями. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №24

54. 1694 р., 11 січня

Грамота царів Івана та Петра Олексійовичів про підтвердження права володіння Позняками, Карпилівкою з трьома присілками: Косачівкою, Лутавою і Виповзом, на землі Проскуринські, Сорокушинські, Щигельські, Ходіївські й Бубликівські, на острові Залізняк і Ведмедів Млинок, млин на річці Лутаві, на куплені млини на Острі, на греблю Кудиківську, на берег Десни від Карпилівки, на перевіз, на порожні місця в місті Острі, Мостище над річкою Ірпінем та Которем, землі Воздвиженської, Трьохсвятительської церков: Соколинний Ріг та ін. За купчою Андрія Обуха й дружини Наталії Сверщовської на місце Сверщовське з сіножаттю, «которое место противъ дворовъ киевскихъ мещанъ Сидора и Телепника⁴², а сеножать на Оболоне призываемая Сверщовська издавна ку тому дворовому месту належить за 30 копъ». Оригінал: ІЦІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.220

55. 1694 р., 30 липня

Універсал Івана Мазепи про поділ ґрунтів між Києво-Братським та Кирилівським монастирями на річці Котор. Два оригінали (!): Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – Д.ІІ–137; ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №25

56. 1694 р., 24 (14) вересня

Універсал гетьмана Івана Мазепи про відібрання в монастиря озер Расин та Бабин і передачу їх у володіння Варлаама Ясинського. Див.: *Мицик Ю.А.* Невідомі документи Івана Мазепи // *Пам'ятки України.* – 1991. – №6. – С.56–58

57. 1698 р., 14 січня

Універсал гетьмана Івана Мазепи монастиреві на майнові придбання: млин на річці Которі, ґрунт біля греблі Острицької та гай біля Упирового хутора. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №26

58. 1701 р., 26 вересня

Грамота Петра І Братському монастиреві та колегії на прохання гетьмана Івана Мазепи з наданням статусу академії й підтвердження всіх її майнових та юридичних прав. Оригінал: ІЦІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.234

59. 1702 р., 1 травня

Універсал гетьмана Івана Мазепи Братському монастиреві та академії на право користування Влуковим островом з угіддями. Копія: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – 71

60. 1702 р., 29 липня

Універсал гетьмана Івана Мазепи монастиреві та академії з підтвердженням володіння на с. Плисецьке, надане гетьманом Богданом Хмельницьким. Копія: Там же. – Кол.68. – 73

⁴² Очевидно одна особа – Сидір Телепник, або Телепня.

61. 1703 р., 21 травня

Грамота Петра І ігуменові монастиря Гедеонові Одорському на підтвердження грамоти царя Олексія Михайловича, універсалів гетьмана Івана Мазепи на володіння селом Плисецьким, озерами та сіножатями на Влуковому острові. Оригінал: Там же. – Кол.68. – Д.І–42

62. 1703 р., 15 липня

Універсал гетьмана Івана Мазепи на прохання ректора-ігумена Братського «коллегиатского» монастиря та академії Христофора Чарнурського на підтвердження надання гетьмана Петра Дорошенка на володіння містечком Стайками та перевозом на Дніпрі з усіма угоддями. Оригінал: Там же. – №II–172

63. 1703 р., 18 серпня

Грамота Петра І з підтвердженням володіння академії на шість подільських дворів. Оригінал: Там же. – Д.І–100

64. 1704 р., 10 лютого

Універсал гетьмана Івана Мазепи академії про оборону її права власності на ліс Карпилівський і заборону місцевим мешканцям рубати його. Оригінал: ІР НБУВ. – Ф.301. – Спр.216. – №23

65. 1705 р., 2 травня

Універсал гетьмана Івана Мазепи монастиреві та академії про підтвердження права користування ґрунтами на річці Которі зі звинуваченням у фальшуванні документів на право власності цими землями ченцями Межигірського монастиря. Копія: Там само. – Ф.І. – 50687 (Лаз. 6/3, с.75–77)

66. 1706 р., 5 серпня

Грамота Петра І з підтвердженням права володіння академії на село Мостище. Оригінал: ЦДІАК України. – Ф.220. – Оп.1. – Спр.240

67. 1707 р., 15 липня

Універсал гетьмана Івана Мазепи академії з підтвердженням права володіння Стайками. Оригінал: Научно-исторический архив Санкт-Петербургского института истории РАН. – Кол.68. – Д.ІІ–172

Author in this article highlights the ownership of land origination and development of Kyiv Brotherhood Monastery and college during first hundred years from its creation. The brotherhood, as opposed to old-Rus' monasteries with foundational rights, barely began to make its own steading fund at this time. In addition, this work covers the methods and juridical ways of collecting the institutional land ownership that in some way influenced on the college/academy status. The anniversary of this institution gave the occasion to find the dative documents that represented in the article as a regests.

Keywords: Kyiv fraternities, college, academy, ownership of land, yard, privilege, universal, charter.

